

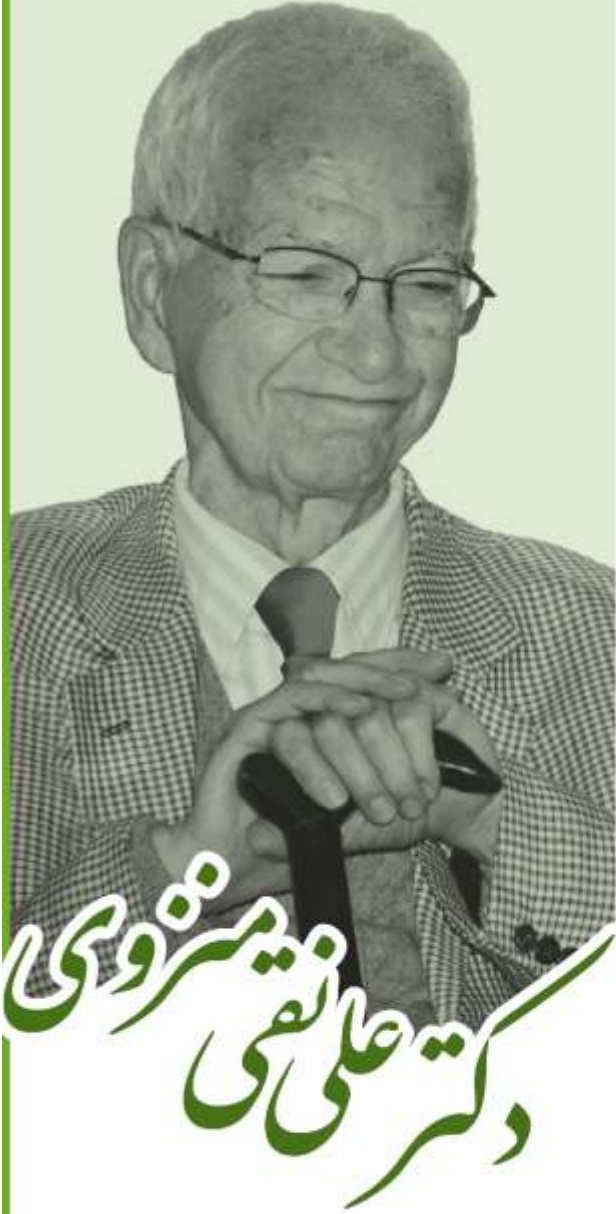
داوری عین القضاة میان ابن سینا و ابوسعید ابوالخیر

دکتر علی نقی منزوی

مجله چیستا، شماره ردیف ۸۴، سال نهم، دی ۱۳۷۰، شماره ۴، برگه ۵۰۸ - ۵۰۹

به کوشش

محمد ابراهیم ذاکر

۱	داوری عین القضاة میان ابن سینا و ابوسعید.....
۱	داوری عین القضاة میان ابن سینا و ابوسعید ابوالخیر.....
۱	مقدمه.....
۴	کتابنامه.....
۴	نمایه کتاب و مقاله.....

داوری عین القضاة میان ابن سینا و ابوسعید

دکتر علی نقی منزوی

مجله چیستا، شماره ردیف ۸۴، سال نهم، دی ۱۳۷۰، شماره ۴، برگه ۵۰۸ - ۵۰۹

داوری عین القضاة میان ابن سینا و ابوسعید ابوالخیر

مقدمه

قاضی عین القضاة از نامه‌ای یاد می‌کند که ابوسعید ابوالخیر میهنی (۳۵۷ - ۴۴۰ ق) به ابن سینا (۳۷۰ - ۴۲۸ ق) نوشته و پاسخی که این بدو داده است^۱.

قاضی مضمون این نامه‌ها را از کتاب اضحویة ابن سینا و مصابیح ابوسعید نقل می‌کند؛ لیکن چون کسی کتابی به نام مصابیح به ابوسعید نسبت نداده است و در اضحویة عربی چاپ سلیمان دنیا در مصر سال ۱۹۴۹ م و ترجمه فارسی آن چاپ خدیوچم در تهران با چنین مطلبی برخورد نمی‌کنیم، گمان می‌رود که تصحیفی در آن نام‌ها رخ داده باشد. از این رو، من در این جا گفته خود عین القضاة را می‌آورم تا با برابر نمودن جمله‌هایی از آن در نامه که عین القضاة نقل می‌کند، با نسخه‌های گوناگون از مجموعه أجوبة ابن سینا به ابوسعید ابوالخیر که دکتر یحیا مهدی در فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۳۳ خ، برگه ۲ - ۱۱ آورده‌اند، شاید شناخت آن‌ها آسان‌تر شود.

^۱ نک: تمهیدات، عین القضاة همدانی، عبدالله فرزند محمد (ک: ۵۲۵ ق)، عقیف عسیران، تهران، ۱۳۴۱ خ، ۳۴۹ - ۳۵۰؛ مقدمه عقیف عسیران، برگه ۷۱ - ۷۳؛ تعلیقات حسین خدیوچم بر اضحویة، ابن سینا، ترجمه فارسی، برگه ۹۹ - ۱۰۵؛ مقالات محمدتقی دانش‌پژوه در مجله دانش، سال سوم، پاسخ خواجه رئیس ابن سینا به پرسش ابوسعید؛ مقاله دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، مجله سخن، دوره ۱۹، شماره ۷، برگه ۶۸۱ - ۶۹۸؛ مقدمه اسرار التوحید، چ آگاه، برگه ۲۵ - ۳۸.

داوری عین القضاة میان ابن سینا و
ابوسعید

۲

قاضی عین القضاة گوید: اما ای دوست! در رساله اضحویه مگر که نخوانده‌ای که ابوسعید ابوالخیر (ره) پیش بوعلی سینا نوشت:

دَلَّنِي عَلَى الدَّلِيلِ! / راهنما را به من بنما!

فقال الرئيس ابوعلی في الرسالة على طريق الجواب / بوعلی در آن رساله به راه پاسخ چنین گفت:

الدخول في الكفر الحقيقي و الخروج من إسلام المجازي / به کفر درست درون رفتن و از اسلام مجازی بیرون آمدن؛ و أن لا تلتفت إلا بما كان وراء الشخص الثلاث^۱ حتى تكون مسلماً و كافراً، و إن كنت وراء هذا فلست مؤمناً و لا كافراً^۲ و كنت تحت هذا فأنت مُشرك مُسلم، و إن كنت جاهلاً من هذا فأنت تعلم أن لا قيمة لك و لا تعدُّ من جملة الموجودات. شیخ ابوسعید در مصابیح می‌آورد که این کلمات ابن سینا به اندازه یک صد هزار سال عمر در عبادت به من علم آموخت، اما من (عین القضاة) می‌گویم که شیخ ابوسعید هنوز این کلمات را نچشیده بود؛ اگر چشیده بودی، هم‌چنان که بوعلی و دیگران که مطعون بیگانگان آمدند، او نیز مطعون و سنگسار بودی در میان خلق، اما صد هزار جان این مدعی فدای آن شخص باد که چه پرده‌داری کرده است.

در کوی خرابات تو، رسوایی به

اندر ره عشق کفر و ترسایی به

سودائی و سودائی و سودائی به^۳

زَنار به جای دلق یکتایی به

این نظر عین القضاة که ابن سینا را بر بوسعید برتری داده است درست عکس دیدگاه صوفیان آن روزگار است که در کتاب اسرار التوحید چنین دیده می‌شود:

^۱ عین القضاة در نامه شصت و چهارم چنین می‌آورد: در نگر تا به کفر اول بینا گردی، پس راه رو تا ایمان عموم به دست آوری، پس جان کن! تا کفر ثانی بینا گردی. پس طلب کن بجد! تا ایمان خصوص را بیابی، پس از این اگر دولتی باشی به کفر ثالث در نهاد خود بینا شوی! (نامه‌های عین القضاة، ج ۱، بند ۷۹۹).

^۲ همین عبارت در فهرست مصنفات ابن سینا، برگه ۹، تألیف دکتر مهدوی به نقل از رساله ارشاد؛ یا رهد منسوب به ابن سینا و رساله مسمی به مصباح یا مصابیح از ابوسعید ابوالخیر دیده می‌شود.

^۳ کوتاه شده از بند ۴۶۳، برگه ۳۴۹ - ۳۵۰، تمهیدات، عین القضاة همدانی، چ تهران، ۱۳۴۱ خ.

داوری عین القضاة میان ابن سینا و
ابوسعید

۳

پس از خلوت کردن سه روزه ابن سینا و بوسعید بولخیر در خانه‌ای در بسته که هیچ کس سخنانشان ندانست، ابن سینا در پاسخ شاگردان که شیخ را چگونه یافتی؟

گفت: هر چه من می‌دانم، او می‌بیند!

ابوسعید نیز در پاسخ همان پرسش گفت: هر چه ما می‌بینیم، او می‌داند!

لیکن صاحب اسرار التوحید چنین می‌افزاید: ابن سینا را در حق شیخ ما ارادتی پدید آمد و پیوسته نزدیک شیخ آمدی و کرامات شیخ می‌دیدى^۱.

هرگاه از افزوده نواده ابوسعید که شاید دیدگاه صوفیان ساده دل سده ششم باشد، بگذریم، آن دو پاسخ هماهنگ از دو طرف مناظره نشان می‌دهد:

- اولاً، ابن سینا هم چنان که در اشارات نشان می‌دهد یک اشراقی و گنوسیست مسلمان است. پس سنی‌نمائی و مَشائى‌گری او در کتاب شفا که با «دلیل ترکیب» توحید عددی را ثبات می‌کند، برای حفظ مقام وزارت خود بوده است؛
- ثانیاً، ابوسعید با آن که یک اشراقی و گنوسیست خالص است، به فلسفه و علم گردن می‌نهاده است.

دکتر علی نقی
نیم‌سنزوی

^۱ اسرار التوحید، برگه ۲۱۰.

کتاب‌نامه

نمایه کتاب و مقاله

- اسرار التوحید فی مقامات شیخ ابی سعید ابی‌الخیر، محمد منور (تألیف: ۵۷۰ق)، تصحیح بهمن‌یار کرمانی، تهران، ۱۳۱۳خ؛ تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۶۶خ.
- الإشارات و التنبیہات، ابوعلی ابن‌سینا، حسین (۳۷۰-۴۲۸ق)، پژوهش مجتبی زارعی، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۱خ.
- الاضحویة فی المعاد، ابوعلی ابن‌سینا، حسین (۳۷۰-۴۲۸ق)، تحقیق سلیمان دنیا، قاهره، ۱۹۴۹.
- ترجمه رساله اضحویه، نویسنده ناشناس، پارسی تصحیح به همراه تعلیقات حسین خدیوچم بر اضحویه، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰خ.
- تمهیدات، عین‌القضات همدانی، عبدالله فرزند محمد (ک: ۵۲۵ق)، تصحیح و مقدمه‌نگاری عفیف عسیران، تهران، ۱۳۴۱خ.
- مجله دانش، سال سوم، پاسخ خواجه رئیس ابن‌سینا به پرسش ابوسعید، محمدتقی دانش‌پژوه.
- مجله سخن، دوره ۱۹، شماره ۷، برگه ۶۸۱-۶۹۸، محمدرضا شفیعی کدکنی.
- داوری عین‌القضات میان ابن‌سینا و ابوسعید ابوالخیر، دکتر علی‌نقی منزوی، مجله چیستا، شماره ردیف ۸۴، سال نهم، دی ۱۳۷۰، شماره ۴، برگه ۵۰۸-۵۰۹.
- رساله ارشاد؛ یا رهد منسوب به ابن‌سینا. نک: فهرست مصنفات ابن‌سینا، برگه ۹، یحیا مهدوی.
- رهد؛ یا رساله ارشاد، منسوب به ابن‌سینا، نک: فهرست مصنفات ابن‌سینا، برگه ۹، یحیا مهدوی.
- شفاء، طبیعات، شیخ رییس، پژوهش ابراهیم مدکور، قم، کتابخانه مرعشی، ۱۴۰۶ق.
- فهرست نسخه‌های مصنفات ابن‌سینا، یحیا مهدوی، دانشگاه تهران، ۱۳۳۳خ.
- مجله چیستا، شماره ردیف ۸۴، سال نهم، دی ۱۳۷۰، شماره ۴، برگه ۵۰۸-۵۰۹، داوری عین‌القضات میان ابن‌سینا و ابوسعید ابوالخیر، دکتر علی‌نقی منزوی.

داوری عین‌القضات میان ابن‌سینا و
ابوسعید

داوری عین القضاة میان ابن سینا و
ابوسعید

ه

مجموعه أجوبة ابن سینا به ابوسعید ابوالخیر، یحیا مهدی در نک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا، دانشگاه تهران، ۱۳۳۳ خ.

مصباح یا مصابیح، ابوسعید ابوالخیر.

نامه‌های عین القضاة، علی نقی منزوی، جلد یکم، عقیف عسیران، بیروت، ۱۹۶۹ م، سپس تهران، انتشارات اساطیر، ۱۳۷۷ خ.

دکتر علی نقی منزوی